

Κυριακή 27 Φεβρουαρίου 2022/ Βόλτα στο κέντρο της Αθήνας, με αφορμή μια έκθεση ζωγραφικής για τον Θεόφιλο, τον πιο σημαντικό λαϊκό έλληνα ζωγράφο

Ο ζωγράφος Θεόφιλος – Λίγα λόγια για τη ζωή και το έργο του

Ο Θεόφιλος Χατζημιχαήλ (γνωστός τώρα πια μόνο με το βαπτιστικό του) ήταν γιος τσαγκάρη, γεννημένος γύρω στα 1867 στη Βαρειά της Λέσβου. Ο παππούς του ήταν αγιογράφος. Δεκαέξι χρονών το 'σκασε από το σπίτι του και πήγε στη Σμύρνη. Εκεί έκανε τον καβάση (θυρωρό) στο Ελληνικό Προξενείο. Τότε άρχισε να ζωγραφίζει. Έζησε αρκετό καιρό στην ελεύθερη Ελλάδα, στο Πήλιο και στον Βόλο, ξαναπήγε στη Σμύρνη, μετά πάλι στον Βόλο. Για να ζήσει, έκανε χίλια δυο χειρωνακτικά επαγγέλματα. Έγινε χαμάλης, σοβατζής, έκοβε ξύλα, μα δεν άφησε τη ζωγραφική. Στη Μυτιλήνη ξαναβρίσκονται τα ίχνη του μετά το 1925. Γύριζε πόλεις και χωριά και ζωγράφιζε όπου έβρισκε για ένα κομμάτι ψωμί, για ένα πιάτο φαγητό. "Αν τον κερνούσες και ένα ρακί, σου ζωγράφιζε ολόκληρο τοίχο", λένε όσοι τον πρόλαβαν. Κοπάνιζε χορτάρια και λουλούδια, κεραμίδια, φλούδες ροδιού και τα ανακάτευε με μπογιές που χρησιμοποιούσαν οι σοβατζήδες. Άλλοτε έβαζε μέσα γάλα συκιάς ή ασπράδι του αυγού, για να "δέσει το χρώμα". Ζωγράφιζε παντού, σε τοίχους, σε ξύλα, σε μουσαμάδες, σε χαρτόνια, σε πάγκους καφενείων. Στους πίνακές του έβαζε συχνά και επιγραφές, που ήταν τις περισσότερες φορές ανορθόγραφες. Τα θέματά του τα αντλούσε από παντού: από την καθημερινή ζωή, από λιθογραφίες, από παλιές καρτ-ποστάλ που είχε δει, από γεγονότα της εποχής του, από τη χριστιανική θρησκεία, πιο πολύ όμως από την ελληνική παράδοση και ιστορία.

Το έργο του Θεόφιλου βρήκε την αναγνώριση που του έπρεπε μόνο μετά τον θάνατό του. Εκείνος που τον πρόσεξε πρώτος ήταν ο ελληνογάλλος τεχνοκριτικός Στρατής Ελευθεριάδης (Τεριάντ). Τον είχε προσέξει το 1932, σκόπευε να ασχοληθεί με αυτόν, μα στο μεταξύ ο Θεόφιλος πέθανε. Η πρώτη έκθεση με έργα του Θεόφιλου οργανώθηκε από τον Τεριάντ στο Παρίσι το 1936.

Όταν πέθανε ο Θεόφιλος, στις 24 Μαρτίου του 1934, βρέθηκε πλάι του ένα κασελάκι. Ο Γιώργος Σεφέρης, που το είδε, το περιγράφει ως εξής:

«Είναι ένα ξύλινο μπασουλάκι ζωγραφισμένο ολόκληρο με το χέρι του. Η Ιφιγένεια εν Αυλίδι, ο Διάκος, ο Μπότσαρης, ο Γρίβας και τα καταπληκτικά λουλούδια αυτού του κηπουρού της λεβεντιάς και του έρωτα, το στολίζουν. Ο φίλος που το έσωσε, το διατηρεί, όπως βρέθηκε πλάι στο ζωγράφο νεκρό, την παραμονή του Ευαγγελισμού του 1934. Όταν το ανοίξεις, τα ίχνη της ζωής ενός μεγάλου ανθρώπου, θέλω να πω ενός ολόκληρου ανθρώπου, φανερώνονται συγκλονιστικά... Τα βιβλία του, φυλλάδες της δεκάρας ή σχολικά βιβλία τριμμένα για τη ζωή των αρχαίων, βίβλιν, ο Ερωτόκριτος, ο Παπουτσωμένος γάτος και η Κοκκινোসκουφίτσα, άσματα ηρωικά, άσματα ερωτικά. Κοντά στα βιβλία και η Πινακοθήκη του: εικονογραφημένα δελτάρια, φτηνές χρωμολιθογραφίες, χαλκομανίες μαζεμένες από την εποχή της νιότης του που ήταν καβάσης του Ελληνικού Προξενείου στη Σμύρνη. Μαζί με αυτά το σημειωματάριο του. Ένα χοντρό δεφτέρι από στρατσόχαρτο, όπου αντιγραφές, από βιβλία και εφημερίδες, απόψεις αρχαίων πόλεων και μνημείων, αγάλματα θεών, μάχες του Μεγάλου Αλεξάνδρου και άπειρες προτομές παλαιών και σύγχρονων ηρώων...».

Περίοδοι της ζωγραφικής του

Το έργο του Θεόφιλου χωρίζεται σε 4 περιόδους, οι οποίες συμπίπτουν με σημαντικές αλλαγές στη ζωή του.

Η πρώτη καλύπτει τη χρονική περίοδο της παραμονής του στη Σμύρνη. Ήταν η περίοδος της μαθητείας του, όταν ασκήθηκε στη ζωγραφική. Δυστυχώς, έργα της εποχής αυτής δεν σώθηκαν.

Η δεύτερη καλύπτει την παραμονή του στο Πήλιο (1899-1927). Ασχολήθηκε με τοιχογραφίες, ζωγράφησε πίνακες, εικόνες και διακόσμησε διάφορα μικροαντικείμενα.

Η τρίτη (1927-1929) περιλαμβάνει το διάστημα από την επιστροφή του στη Μυτιλήνη μέχρι τη γνωριμία του με τον Ελευθεριάδη (Τεριάντ). Την περίοδο αυτή, γυρίζει τα χωριά του νησιού και δημιουργεί με τα ίδια θέματα της δεύτερης περιόδου.

Η τέταρτη περίοδος (1929-1934) αναφέρεται στην εποχή που ήταν στη δούλεψη του Τεριάντ ως τον θάνατό του. Έχοντας εξασφαλίσει μόνιμο εργοδότη, ασχολείται απερίσπαστος με τη ζωγραφική. Δημιουργεί πάνω σε πανί (κάμποτ) αρκετούς αξιόλογους πίνακες, οι οποίοι σήμερα κοσμούν το Μουσείο με το όνομά του στη Βαρεία της Λέσβου.

Η ζωγραφική και η τεχνοτροπία του Θεόφιλου

Η επιφάνεια που καλύπτεται από τον χρωστήρα του λαϊκού ζωγράφου μπορεί να είναι τοίχος, πανί, ντενεκές, ξύλο, οτιδήποτε μπορεί να δεχτεί τα χρώματά του. Η επιφάνεια αυτή είναι αδιαπέραστη και συμπαγής. Στη ζωγραφική του δεν υπάρχει το βάθος, με την έννοια της κλασικής προοπτικής, των γεωμετρικών γραμμών και των σημείων φυγής, ούτε και διαβάθμιση των χρωματικών τόνων. Τα σπίτια ή τα βουνά που είναι μακριά, είναι το ίδιο χρωματισμένα όσο και τα μπροστινά. Πετυχαίνει την απόδοση του βάθους με το να ζωγραφίζει τα αντικείμενα που βρίσκονται στο βάθος πιο μικρά. Το έργο φαίνεται επίπεδο. Το βάθος αρχίζει από αυτήν την επιφάνεια και προεκτείνεται προς τα έξω, προς τον θεατή, όπως ακριβώς και στη βυζαντινή ζωγραφική. Όταν πρόκειται για σύνθεση με πολυπρόσωπες παραστάσεις, τότε ο κεντρικός ήρωας της σύνθεσης τοποθετείται στο μέσο και είναι μεγαλύτερος σε μέγεθος από τα άλλα εικονιζόμενα πρόσωπα. Επειδή ο Θεόφιλος πίστευε ότι στη ζωγραφική πρέπει όλα να φαίνονται, οι μορφές αυτές τοποθετούνται στη σειρά και κατά μέτωπο, όχι σε βάθος, ώστε να μην κρύβει ποτέ η μία την άλλη. Εξάιρεση γίνεται μόνο σε συνθέσεις που αντιγράφει από άλλους ζωγράφους ή από κάρτες, αλλά κι αυτές τις τροποποιεί έτσι που στο τέλος το έργο φέρει την προσωπική του σφραγίδα.

3ο Γυμνάσιο Αιγάλεω, Κυριακή 27 Φεβρουαρίου 2022/ Βόλτα στο κέντρο της Αθήνας, με αφορμή μια έκθεση ζωγραφικής για τον Θεόφιλο, τον πιο σημαντικό λαϊκό έλληνα ζωγράφο

Περιήγηση στην έκθεση “Θεόφιλος – Ο τσολιάς της ζωγραφικής”

A. Παρατηρώντας προσεκτικά...

Ο Θεόφιλος αντλούσε τα θέματά του παντού: από την καθημερινή ζωή, από λιθογραφίες, από παλιές καρτ-ποστάλ που είχε δει, από γεγονότα της εποχής του, από τη χριστιανική θρησκεία, πιο πολύ όμως από την ελληνική παράδοση και ιστορία.

Παρατηρούμε τους πίνακες της έκθεσης και συμπληρώνουμε τον πίνακα, ανάλογα με τα θέματα των έργων.

Θέμα

Πίνακας/πίνακες

Φυσικό περιβάλλον

Δομημένο περιβάλλον (χωριά, πόλεις, κτίσματα)

Μυθολογία

Αρχαία ιστορία

Βυζαντινή ιστορία

Νεότερη ιστορία

Θρησκεία

Καθημερινή ζωή

Άλλο;

Γ. Τι μάθαμε;

Επιλέγουμε τη σωστή απάντηση...

1. Ο Θεόφιλος γεννήθηκε:

- α) στη Σμύρνη,
- β) στη Βαρεία της Λέσβου,
- γ) στη Μακρινίτσα του Πηλίου.

2. Ο Θεόφιλος έμαθε να ζωγραφίζει:

- α) παρατηρώντας και αντιγράφοντας ό,τι ενδιαφέρον έβλεπε (λιθογραφίες, καρτ-ποστάλ),
- β) σπουδάζοντας στη Σχολή Καλών Τεχνών,
- γ) μαθητεύοντας σε ζωγράφους της Σμύρνης και της Αθήνας.

3. Τα χρώματα που χρησιμοποιούσε για τις ζωγραφιές του:

- α) τα αγόραζε έτοιμα από το εμπόριο,
- β) τα έφτιαχνε μόνος του από λουλούδια, χορτάρια, φλούδες και μπογιές.

4. Ο Θεόφιλος ζωγράφιζε:

- α) για να κερδίζει χρήματα, ώστε να ζει καλά,
- β) για ένα πιάτο φαγητό.

5. Τα θέματά του τα αντλούσε:

- α) από τη φύση, την παράδοση, την ιστορία, τη μυθολογία, όσα συνέβαιναν γύρω του,
- β) μόνο από την καθημερινή ζωή των ανθρώπων.

6. Το έργο του αναγνωρίστηκε:

- α) μετά τον θάνατό του,
- β) από τα πρώτα χρόνια της δημιουργίας του.

7. Γράφουμε εδώ ένα δικό μας τελευταίο (και σύντομο) σχόλιο: ό,τι μας έμεινε περισσότερο από την έκθεση, μια σκέψη, ένα συναίσθημα, μια απορία.

Πηγές

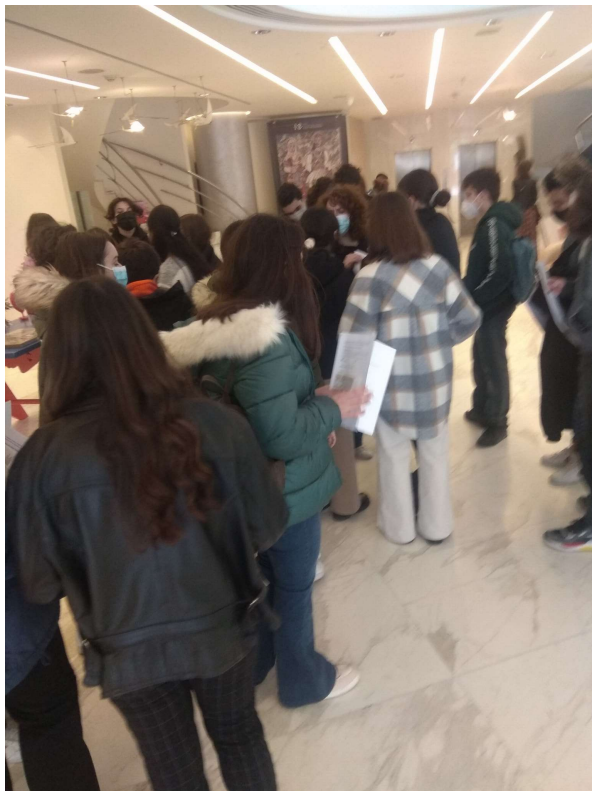
Χρησιμοποιήθηκε υλικό από τις εκδόσεις του ΚΠΕ Μακρινίτσας και του Τμήματος Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων του Μουσείου Νεοελληνικής Τέχνης του Δήμου Ρόδου:

- https://www.ekke.gr/projects/estia/Cooper/KPE_Makrinitzas/Theofilos1.pdf

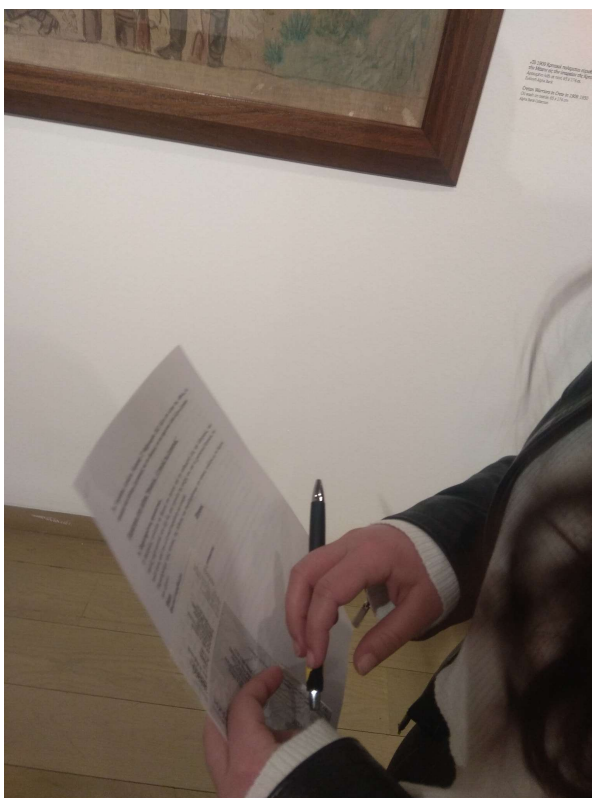
- https://issuu.com/mgamuseum/docs/mgamuseum-rhodes_education_gnorizontas-ton-theophi

Στιγμιότυπα και εντυπώσεις

Με τη βοήθεια του παραπάνω υλικού, λοιπόν, περιηγηθήκαμε στην έκθεση και σχολιάσαμε τους πίνακες...

απαντήσαμε στο κουίζ για τη ζωή και το έργο του Θεόφιλου και καταγράψαμε τις σκέψεις μας...

Κάποια αποσπάσματα:

“Μου έμειναν περισσότερο τα χρώματα που χρησιμοποιούσε ο Θεόφιλος και ο τρόπος με τον οποίο τα χρησιμοποιούσε. Γενικά, οι πίνακές του δείχνουν γεγονότα σημαντικά από το παρελθόν, αλλά και διάφορα τοπία ή τις συνήθειες των ανθρώπων τότε. Ο πίνακας που με εντυπωσίασε περισσότερο είναι “Ο χορός του Ζαλόγγου”. Ο Θεόφιλος έχει σχεδιάσει ακριβώς τη σκηνή λίγο πριν πέσουν οι Σουλιώτισσες από τον γκρεμό. Έκανε όλες τις κοπέλες ίδιες, στο ίδιο ύψος και να κρατιούνται χέρι χέρι, με μεγάλη λεπτομέρεια στα ρούχα και στο τοπίο.”

“Ένας πίνακας που θυμάμαι έντονα είναι η Αγία Σοφία Κωνσταντινούπολης, ένα κτίσμα εντυπωσιακό και δοσμένο με λεπτομέρεια. Επίσης, στην “Παναγία Βρεφοκρατούσα”, τα πρόσωπα είναι σοβαρά, δείχνουν ένα συναίσθημα λύπης σαν να είναι πραγματικότητα και μας κοιτάζουν όχι μόνο επίμονα, αλλά και σαν να δίνουν προστασία. Η απορία που μου έμεινε είναι γιατί ζωγράφιζε τόσες πολλές προσωπογραφίες.”

(Ευχαριστούμε την Εβελίνα και τη Γωγώ!)

Οι μαθήτριες και οι μαθητές της Β΄ και Γ΄ Γυμνασίου που συμμετείχαν

Β΄ Γυμνασίου: Χριστίνα Αγγελή, Γιώργος Βλαχοδημητρόπουλος, Ανδρέας Δαμασκηνός-Γιώτης, Ειρήνη Ιβάνοβα, Άλκηστη Κατσικαρέλη, Εβελίνα Κόλα, Φαίδων Λαρεντζάκης, Μάριος Μιχαηλίδης, Γεωργία Μποταίτη Λαϊνά, Ιωσήφ Βαπορίδης, Αλεξάνδρα Παπασπηλιωτοπούλου, Χριστίνα Ράπτη, Σοφία Μπαρθ Σινγκ

Γ΄ Γυμνασίου: Ελένη Αρβανίτη, Αντριάννα Δήμα, Μαρίλια Καριώρη, Μαρία Καρφή, Ελεάννα Κατσίκη, Διονυσία Παπαρηγορίου, Διόνυ Ρακιτζάκη

